

activity, particularly in the context of the new Criminal Procedural Code of Ukraine.

In the study of the content of realization of human rights and freedoms in the whole of wide sphere of legislative support by law designated subjects of national security and, therefore, the activities of government agencies that are empowered to carry out operational-search activity, it is important that these activities are aimed at ensuring national security, objects of which are legally defined person, his/her rights and freedoms, society and state. If for the state and society their safety is based, it is about a man in no way be limited to his/her security, leaving aside the whole range of constitutionally provided rights and freedoms.

As for human as subject of realization of his/her rights and freedoms in operational activities, on legislative level a clear division into certain categories, in author's opinion, is not specifically provided. Although some signs of some of these forms of implementation of the legal status of such person as it is subject are traced. This perception mechanism for implementing the content of human rights in the field of operational activities gives rise to consider it a broader category than actually ensuring human rights and freedoms in this area or of its individual areas, as in the legal sense to ensure that person's rights can only state and its institutions.

Nature and content of the implementation mechanism of human rights in the field of operational activities reflect the role and place of all subjects for its implementation in the performance of the main constitutional obligation of the State of the establishment and maintenance by the state rights and freedoms.

Keywords: human rights, human freedom, realization, ensuring, operational-search activity.

Надійшла до редакції 03.06.2013

К.О. Чаплинський

доктор юридичних наук, професор
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ОСВІДУВАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблемних питань освідкування під час проведення досудового розслідування. Розглянуто наукові підходи щодо поняття та сутності освідкування.

Ключові слова: освідкування, тактика, тактичне забезпечення, слідчі дії.

Постановка проблеми. Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на збирання інформації з матеріальних відображень, займає освідкування. Значення цієї слідчої дії надзвичайно велике. Освідкування дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину, особливих прикмет та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінального провадження, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висувати слідчі версії та правильно визначати напрямки розслідування.

Від своєчасності та якості проведення такої слідчої дії як освідкування у багатьох випадках залежить успіх у розслідуванні злочинів.

При проведенні досудового розслідування освідкування є досить по-

ширеною слідчою дією, про що свідчать вивчення кримінальних проваджень. Так, при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень освідування проводилося у 78,4% випадках [1, с. 10], при перевірці алібі у 2,8 % [2, с. 104].

Анкетування співробітників слідчих підрозділів свідчить, що 32 % – вказують на необхідність удосконалення тактики проведення освідування, 87 % – на уточнення і законодавчого закріплення окремих його положень.

Вказане вимагає удосконалення кримінально-процесуальної регламентації та розробки тактичного забезпечення освідування із урахуванням сучасної наукової думки та потреб слідчої практики.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Загальна тактика освідування, його процесуальна регламентація досить широко висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення освідування зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, І.С. Андрєєв, Г.І. Грамович, В.І. Громов, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.І. Порубов, І.Л. Петрухін, М.С. Строгович, С.М. Стахівський, В.М. Тertiшник, Ю.Г. Торбін, Н.В. Терзнев, С.А. Шейфер, В.П. Шибіко і інші. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна і досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання процесуальної регламентації і тактичного забезпечення освідування із урахуванням сучасних умов сьогодення.

Отже, **метою** цієї статті є висвітлення проблемних питань проведення освідування, дослідження його поняття та сутності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «освідування» в юридичній літературі вживається досить давно. Однак до цього часу не вгамовуються дискусії щодо процесуальної сутності цієї слідчої дії, її завдань і тактичних основ проведення [3, с. 30].

У 20-х роках минулого століття науковці під освідуванням розуміли діяльність лікаря чи спеціаліста в сфері медицини, які виконують завдання слідчого в тих випадках, коли для дослідження окремих питань потрібні спеціальні знання [4, с. 194].

У 60-х роках того ж століття думки вчених розділились. Одні дослідники вважали, що освідування – це один з видів огляду [5, с. 244]. Інші розглядали його як експертизу, якщо освідування проводить судово-медичний експерт, і як слідчий огляд – коли освідування проводить представник органу розслідування [6, с. 11; 3, с. 30].

У 90-х роках минулого і на початку 21 століття переважна більшість вчених, зокрема, Г.І. Грамович, М.І. Порубов, Г.М. Мухін, С.М. Стахівський, В.М. Тertiшник, О.А. Борідько, К.В. Парасочкіна, Г.О. Пономаренко та ін., під освідуванням розуміли огляд тіла особи для виявлення слідів злочину та особливих прикмет.

Сьогодні автори до поняття «освідування» також підходять неоднозначно.

Так, І.С. Андреев, Г.І. Грамович і М.І. Порубов під освідуванням розуміють самостійну слідчу дію, яка проводиться за постановою слідчого, здійснюване або самим слідчим, або (за його дорученням) лікарем, і спрямоване на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення і фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функціонального і анатомічного характеру [7, с. 124].

Ю.В. Гаврилін вважає, що освідування – це слідча дія, яка є різновидом слідчого огляду, складається з огляду тіла живої людини для виявлення на ньому особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння або інших якостей та ознак, що мають значення для кримінальної справи, якщо для цього не потребується проведення судової експертизи [8, с. 19].

У цих визначеннях науковці вказують, що освідування складається з огляду тіла живої людини.

Разом з тим, на думку В.М. Тertiшника, виникає питання, чи може бути взагалі освідувана особа, яка не має ніякого процесуального статусу, наприклад, не допитана як свідок, або особа, яка в силу своїх психічних вад взагалі не може бути свідком, підозрюваним, обвинуваченим [9, с. 276].

Можна погодитися з думкою І.Л. Петрухіна, який вказує, що освідування громадян, які не мають у кримінальній справі ніякого процесуального статусу, є неприпустимим [10, с. 133]. Якщо слідувати букві закону, то висновок, на думку В.М. Тertiшника, має право на існування [9, с. 276].

Г.М. Мухін і Д.В. Ісютін-Федотков у визначенні вказують, що освідування може проводитися у відношенні до підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого [11, с. 134].

С.А. Шейфер, Ю.Г. Торбін, С.М. Стахівський і інші науковці вказують, що окрім підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого освідування може проводитися і по відношенню до свідка [12, с. 75; 13, с. 6; 3, с. 31].

Згідно з законом право на недоторканність особи мають в рівній мірі всі громадяни. Якщо в порядку винятку закон припускає можливість провадження освідування потерпілих, то навряд чи є необхідність виключати можливість освідування будь-якої іншої категорії осіб. Характерно, що особистому обшуку можуть бути піддані будь-які особи (за наявності до того фактичних підстав), незалежно від їх процесуального статусу. [9, с. 276]. У цьому визначенні автор виділяє, що освідування проводиться слідчим (особою, що проводить дізнання), а в окремих випадках і самостійно судово-медичним експертом чи лікарем.

Інші автори підтримують думку В.М. Тertiшника, однак при цьому додають, що освідування проводиться у присутності понятих однієї статі з освідуваною особою [14, с. 49; 13, с. 4].

Інші вчені вказують на обов'язкову присутність при освідуванні понятих, а у необхідних випадках і лікаря [15, с. 170; 16, с. 348].

У статті 241 КПК України зазначено: при необхідності виявити або засвідчити наявність у підозрюваного, потерпілого чи свідка слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет слідчий (прокурор)

здійснює освідування, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

У той же час кримінально-процесуальні кодекси Білорусії, Казахстану та Киргизії не передбачають можливості освідування свідка.

Виходячи із сутності та особливостей освідування, слід відзначити такі його риси:

- освідування є різновидом слідчого огляду, специфіка якого визначається особливістю його об'єкта (об'єктом є тіло живої людини);

- освідування пов'язане із вторгненням в права та свободи людини, тому регламентується як окрема слідча дія, а щодо його провадження встановлено спеціальну процесуальну форму;

- освідування проводиться на підставі постанови прокурора про проведення слідчої дії;

- освідування є однією зі слідчих дій, яка може провадитись за участю спеціаліста (судово-медичного експерта або лікаря);

- слідчий не має права бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголення особи, яка підлягає освідуванню;

- при освідуванні не допускаються дії, що принижують честь і гідність освідуваної особи, або процедури, що шкідливі для її здоров'я.

Висновок. Отже, на нашу думку, під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови прокурора і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів кримінального правопорушення та інших ознак й властивостей, що мають значення для кримінального провадження.

Фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди кримінального правопорушення, виявлення чи засвідчення наявності яких має значення для встановлення істини у справі. Юридичною – постанова прокурора.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідування суттєво порушує право на недоторканість та особисту свободу громадян, пов'язане із можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення. Однак, чітка кримінально-процесуальна регламентація освідування на сьогодні залишається не повною мірою вирішеною.

Бібліографічні посилання

1. Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативпо-розшукова діяльність» / В.Г. Дрозд. – Київ, 2009. – 16 с.

2. Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник / В.В. Кузьмічов, В.В. Юсупов – К.: КНТ, 2007. – 264 с.

3. Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М.. – К.: Атіка, 2009. – 64 с.

4. Громов В. Дознание и предварительное следствие / Громов В. – М., 1928. –

147 с.

5. Строгович М.С. Уголовный процесс / Строгович М.С. – М., 1946. – 287 с.
6. Терзнев Н.В. Процессуальная природа освидетельствования / Н.В. Терзнев // Советское государство и право. – № 7. – 1954. – С. 11-13.
7. Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн.: Выш. шк., 1997. – 344 с.
8. Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие / Ю.В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – 332 с.
9. Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В.М. Тертишник. – Дніпропетровськ. 2010. – 473 с.
10. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение / И.Л. Петрухин. – М.: Наука, 1985. – 239 с.
11. Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков; М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – 227 с.
12. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С.А. Шейфер. – Издательство «Самарский университет», Самара, 2004. – 227 с.
13. Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. / Торбин Ю.Г. – М., 2001. – 28 с.
14. Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. / Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. – Херсон: Видавець Чуєв С.М., 2006. – 72 с.
15. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд. доп. – 334 с.
16. Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М. та ін. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник / Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Липинський В.В., Шиян А.Г. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД». – 2003. – 452 с.

Чаплинский К. А. Освидетельствование как объект криминалистического исследования. Стаття посвящена рассмотрению актуальных проблемных вопросов освидетельствования при проведении досудебного следствия. Рассмотрены научные подходы к определению понятия и сущности освидетельствования.

Ключевые слова: освидетельствование, тактика, тактическое обеспечение, следственные действия.

Chaplynskyu K. O. Examination as an object of forensic research. The scientific article is about actual problem questions of examination at pretrial investigation. The author have considered the scientific approaches to definition of concept and essence of examination. He suggests to understand examination as a separate investigatory action which is conducted under public prosecutor's order and includes the inspection of an alive human body aimed at detection and fixing of presence or absence of distinctive marks, traces of criminal offence and other signs and properties being of importance for criminal proceeding.

Factual reason to conduct examination is a presence of sufficient grounds to believe that on an individual's body there are distinctive marks or traces of criminal offence, detection or authentication of which are of importance to establish truth in the case; legal reason – is public prosecutor's order.

Unlike other types of investigatory inspection, the examination significantly violates the citizens' right to inviolability and personal freedom, related with possibility to disclose intimacies of their lives. Regarding this the legislator made the examination as a separate investigatory action and defined special rules to conduct it. However a clear criminal-procedural regularity of examination remains not enough solved.

Keywords: examination, tactics, tactical support, investigatory actions

Надійшла до редакції 31.05.2013